

Bu yorumun normatif teorisi gerçeklik sorununda yukarıda betimlenen ikiye bölünmüşlüğü açıklamaktadır. Bu ikiye bölünmüşlük ahlakta ve diğer değer alanlarında gerçeklik nedeniyle duyumladığımız aynı ikiye bölünmüşlüktür. Bir yorumsal dalın değerine şüphecî yaklaşırsa, böyle bir değer gerçekliği konusunda da şüphecî olunur. Bizim içimizden kimse ciddi olarak prensipte değer şüphecîsi olamaz ve çoğunlukla tek tek değerlerle ilgili, belirttiğimiz değerlerle ilgili şüphe gerçekten ciddi olamaz. Bu normatif teori yorumu, psikik durumlara başvuran yorum teorisinin neden sevildiğini ve sınırlarını da gösterir. Bu teori edebi yorumlarda tartışmalıdır; çünkü estetik teorisinin kendisinde bir sanat eserinin değerinin hangi ölçüde bir özel yaratıcı varlıkta ifadesini bulduğu tartışmalıdır. Sonuç olarak bir sanatçıya, yarattığı eserinin nasıl anlaşılacağı sorunsalında hangi ölçüde yetki tanınacağı konusunda bir birlik yoktur.

Genel olarak yorum temasına bir kez daha göz atalım. Yorumun kural olarak doğa bilimleri araştırmalarından farklılığı olup olmadığını sordum. Yorumun amaçlarına değindim, fakat bilimin tabii kendi amaçları vardır. Bu amaçların bazıları, mesela hastalıkları tedavi etme gibi pratik niteliklidir, ama

buna karşılık bilginin cazibesi gibi çoğu amaçlar teorik niteliklidir. Ancak bilimde, her nerede olursa olsun, araştırmanın amaçları, ifadelerin doğruluğu ve gerçekliği konusunda hiç bir ciddi testte rol oynamazlar. Belki uzayın gizlilikleri bizi büyülediği için yıldızları inceliyoruz. Fakat bu bizi hayran bırakan ilk patlama teorisi için geçerli değildir. Bilimde gerçeklik ve amacın ayrıldığını söyleyebiliriz.

Buna karşılık yorum amaçlar imparatorluğunda gerçekleşir. Bir şiirin belirli bir okunuşunun veya bir yasanın belirli bir okunuşunun yorum olarak başarılı olup olmadığı, şiirin veya yasanın okunması konusunda kafa yormak için, doğru nedenin ne olduğuna bağlıdır. Bu tayin edici ve derin bir farklılıktır. Söz konusu gerçeklik sorunları ise, kural olarak normatif değildir. Diğer taraftan yorum tamamıyla normatifdir. Burada köktenci bir dualizm söz konusu olmaktadır. Bu nedenle iki hatayı mutlaka önlemeliyiz: Kaba pragmatizm bilimi yoruma indirgeme ümidini beslemektedir. Kaba bir biçimde bilime inançlılık, yorumu bilime indirgemeyi umut etmektedir. Hümanizm her ikisini, bilimi ve yorumu, neyse öyle olarak kabullenme ve farkı tanımada yatmaktadır.

Dernek Özgürlüğü ve Sivil Toplumda “Uygunluk” Kriteri^(*)

Nezahat DEMİRAY^(**)

I. Giriş

Dernek özgürlüğü, liberal demokrasilerde temel haklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bireyin kendini gerçekleştirmesinde bir öz-mükemmelleştirme aracı olarak görülen bu hak, demokrasinin işleyişi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedene söz konusu özgürlüğün demokrasi ve sivil toplum ile ilişkisinde “uygunluk” kriteri ile değerlendirilen kullanımı, kaçınılmaz olarak sınırlamalarla karşılaşacaktır. Ancak çoğulcu demokrasilerde yeri bulunmadığı savunulan “uygunluk” anlayışı, aslında imkansız olarak görülmektedir. Bu bağlantıyla, Rawls’un araçsal rasyonelliğinin, çoğulculuğu ihmal ettiği ve demokrasilerde var olan gerilimleri görmediği savunulmaktadır. Demokrasilerdeki gerilimi giderebilmek için korunması gereken çoğulculuk, gerektiğinde “uygunluk” anlayışının korunması için dernek özgürlüğüne yönelik sınırlamalardan olumsuz etkileneneğinden, başka çözümler geliştirilmesi gerekeceği görülmektedir. Çünkü sınırlamalar bazen kaçınılmaz olabilir. Bu durumda çoğulculuğun ahlaki kullanımı ve ahlaki haklar açısın-

dan yapılabilecek değerlendirmeler faydalı olabilir.

II. Dernek Özgürlüğünün Önemi, Bireyin Özerkliği ve Kendini Gerçekleştirmesindeki Rolü

Neo-Tocquevilleci sivil toplum kavramının yükselişi ile gönüllü örgütlere daha çok daha önem veren bir bakış gelişti. *Sosyal kapital* hakettiği dikkati üzerine çekmeyi başardı. Bu durumda, önceden daha çok işçi sendikaları bağlamında ele alınan dernek özgürlüğü hakkındaki kuramsal çalışmalar, siyaset ve ahlak felsefesinde daha çok yer bulmaya başladı.

Dernek özgürlüğü onu ilk defa uluslararası anlamda yaptırımla desteklenmiş bir koruma getiren AİHS tarafından bile ayrıntılı bir şekilde düzenlenmemiştir ve derneğin tanımı yapılmamıştır.⁽¹⁾ Ancak AİHM ve diğer AİHS organları önlerine gelen başvurular neticesinde alınan kararlarla bu kavramın ve özgürlüğün içeriğini belirlemeye çalışmaktadırlar. Her olay kendine özgü koşulları içinde değerlendirilmekte ve gelişmeleri göz önünde bulundurularak dinamik bir yorumla kav-

(*) 1-6 Ağustos 2007 tarihinde Krakow, Polonya’da yapılan 23. IVR - Hukuk Felsefesi ve Sosyal Felsefe Dünya Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş hali (<http://www.law.uj.edu.pl/ivr2007>)

(**) Dr., Avukat, Ankara Barosu

(1) Lewis-Anthony, Sian (1993), “Case Law of Article 11 of the European Convention on Human Rights”, *Freedom of Association: Seminar organised by Council of Europe, Reykjavik (Iceland) içinde*, ss. 31-48., s.38

ramların içerik kazanmasına çalışılmaktadır. Yani, içerik zaman içerisinde doktrin ve AİHS içtihadına göre doldurularak derneğin tanımı ve özgürlüğün içeriği gelişimlere uygun olarak belirlenmektedir.

Anglosakson hukukunda dahi, demokrasi teorisi tartışmalarında yalnızca siyasi amaçlı oluşumları dikkate almak gibi sınırlayıcı bir yaklaşım görülmektedir. Dernek özgürlüğünün altında yer alan, özel topluluklar kurma (aile vs.) dini dernekler kurma gibi hak çeşitlerini demokrasiyi dar yorumlayarak dışarıda bırakmak ve yalnızca politik amaçlı oluşumları demokrasi için gerekli görmek; bu hakkı anlamak için harcanan çabalara çok destek olmaz.² Bunun yerine, *çok yakın ilişki derneği* (intimate association) nden başlayarak diğer derneklerden politik oluşumlara uzanan anlayışın; tüm dernek türlerinin, üyeleri için kendi başına değer ve tatmin taşıdığı gerçeğinden³ yola çıkmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Dernek özgürlüğü, bireysel özgürlüğün gerekli bir parçasıdır; özgür bir birey olmak ise, özgür insan hayatı için gereklidir.⁴ Birinin katılacağı grubu seçmesi, istediği gibi yaşamının bir parçasıdır, istediği gibi yaşamaksa özgür olmanın anlamıdır.⁵ Dernek özgürlüğü *asli değeri* ile ele alındığında bu yorum kolayca yapılır. Ama Gutmann, sıkça başvurulan *bağlı değerinden* yola

çıkarak bireysel özgürlükle bağlantısını kurmaktadır. Çünkü dernek özgürlüğü konuşma ve ifade özgürlüğünün gerçekleşmesi için gerekli olan bağlantılı bir özgürlük olarak çok kullanılmıştır. Gutmann, Kateb'den esinlenerek, konuşma özgürlüğü ve dernek özgürlüğü arasında şöyle bir benzerlik kurar. Birinin fikrini söylemesi istediği gibi yaşamının bir parçasıdır; istediği gibi yaşamaksa özgür olmanın anlamıdır: Bu nedenle dernek özgürlüğü konuşma özgürlüğünün kısıtlanabileceği türde gerekçelerle sınırlanabilir.⁶

Bir derneğe üye olan, bir organizasyonda yer alan ve düzenli olarak faaliyetlerine katılan bir kimse, düzenli olarak aynı insanlarla ilişkiye girmekte, Tocqueville'in “kalbin yolu” dediği kavramı öğrenmekte ve uygulamaktadır. Bu faaliyetlerle bireyler “kişisel erdemlerini ve tarzlarını öğrenmekte” dirler ki bunlar, bir demokrasi için ön koşul olan şeylerdir.⁷ İkinci olarak, bir dernekte veya organizasyonda yer alan kimse, diğer katılımcılarla ortak ilgi alanları üzerine konuşmakta ve tartışabilmektedir. Bu, bir radyo programını arayıp, görüşlerini tek taraflı olarak dinleyicilere anlatmaktan çok daha iyidir. Çünkü, bireyler aktif katılım ortamında birbirlerini daha iyi anlayacak ve düzenli olarak iletişim kurabileceklerdir; görüşlerinin ciddiye alınmasını sağlayabileceklerdir. Kısacası bu tür

ilişkiler bireylere *sivik erdem*in türlerini öğretecektir.⁸

Bununla birlikte, bireyler sıklıkla, İyi'yi yani Michael Walzer'in adlandırdığı gibi “karakter toplulukları”nı izlemek için derneklere katılırlar. Üyelerinin üzerindeki etkileriyle varlıklarını sürdüren dernekler “üyelerin bir diğerine özel sorumluluğu ve ortak hayatlarının biraz özel bir anlamı”nı belirgin hale getirir.⁹ Gerçekte dernekler bu amaç için oluşmuş olsa bile, topluluğun bir başka anlamı da üyeliğin olağan bir yan ürünüdür.¹⁰ Aslında insanlar dans kulübüne dans etmek için katılırlar, fakat belirli bazı şartlar biraraya gelirse, dernek arkadaşlığının sıradan bir anlamı ve karşılıklı ilgi çok iyi gelişir.

Liberal düşüncenin tarihinde gönüllü örgütlerin siyasi fonksiyonu ile kişisel özgürlük için örgütlü hayatın anlamı yanyana gider. Farklı yolu izleseler de birçok liberal için dernek özgürlüğü temel bir hak olarak anlaşılmıştır.¹¹ Çünkü dernekler özel ve hatta kişisel özelliklere ilişkin değerlere de hizmet eder. Onlar öz-mükemmelleşmenin bir şartıdır. Kişisel ve sosyal yönleri ile özgürce dernekleşebilmek, sadece yüce bir amaç anlamına gelmez, ama özerk bir hayata yönlendirme anlamında bir çabuklaştırmadır.¹²

Özerk bir hayat ise liberal mükemmeliyetçilik açısından bireyin kendisini gerçekleştirerek mükemmelleşmesine doğru önemli başlangıçtır.

Derneklerle ilgili haklar liberal teoride özel bir yere sahiptir, çünkü birinin İyi'nin peşinde olması, neredeyse her olayda aynı amacı izleyen diğerlerinin işbirliğine bağlıdır.¹³ Şüphesiz ki örgütlü hayatı değerli kılan daha başka çok sebepler vardır. Bu İyi'lerin şayet tamamı, bir arada yaşama kabiliyeti, özel hayat (intimacy), sosyalleşme ve özgürlükle ilgili olmasa bile bir çoğunun örgütsel boyutları ve şartları vardır.¹⁴ Warren örgütlü hayatın demokratik etkilerini incelerken, “etkiler” demesinin¹⁵ sebebini şöyle açıklar: Çok geniş bir yelpazedeki İyi'leri ve amaçları şekillendiren dernekler aynı şekilde demokratik İyi ve amaçlara da hizmet edebilirler. Ancak demokrasinin İyi'leri ile dernek üyelerinin İyi'lerinin örtüşmesi her zaman mümkün olamaz.

Liberal demokrasinin varlığını sürdürebilirliği ve canlılığı birçok ahlaki önemdeki yollarda vatandaşlarının örgütlü faaliyetlerine bağlıdır.¹⁶ Bütün çeşitleri ile derneklerle ilgili faaliyetlerin liberal demokrasinin sağlığı için gerekli olduğu iddiası, dernek özgürlüğünün bireysel özgürlüğün gerekli bir parçası olduğu iddiasından daha çok

(2) Eğer demokrasinin dar anlamından yola çıkarak, onu sadece siyasi bir rejim olarak görürsek yalnızca siyasi dernek ve partilerin onun için gerekli oldukları savı bizi sınırlar. Bu sınırlı bakışı eleştiren görüşler için bkz. Peter de Marnette, (1998), *Rights, Reasons, and Freedom of Association*. A. Gutmann (Ed.), *Freedom of Association*. Princeton, NJ: Princeton University Press içinde, s. 147-148.

(3) Rosenblum, Nancy L. (2000). *Membership and Morals*. Princeton, NJ: Princeton University Press, s. 3.

(4) Kateb, George. (1998). *The Value of Association*. Gutmann (1998) içinde, s. 35-63; Gutmann, s. 17.

(5) Kateb, s. 35.

(6) Gutmann, s. 17.

(7) Gutmann s. 18; Rosenblum, s. 3.

(8) Putnam, Robert. (1995). *Bowling Alone: Democracy in America at the End of the Twentieth Century*. *Journal of Democracy*. Vol. 6, No. 1, ss. 67-78.

(9) Walzer, Michael. (1983). *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, s. 62; Richard Sinopoli (1994). *Associational Freedom, Equality, and Rights Against the State*. *Political Research Quarterly*, Vol 47, No 4, ss. 887-890, s. 893.

(10) Sinopoli, s. 894.

(11) Rosenblum, s. 26.

(12) Sinopoli, s. 900.

(13) Sinopoli, s. 896-897.

(14) Warren, Mark E. (2001). *Democracy and Association*. Princeton, NJ: Princeton University Press, s. 3

(15) Warren, s. 3.

(16) Gutmann, s. 18.

tartışmaya yol açar.¹⁷ Dernek özgürlüğü ve bireysel özgürlük arasındaki ilişki daha analitikken, dernek özgürlüğü ve liberal demokrasinin çeşitli değerleri arasındaki ilişki kısmen deneysel, kısmen ahlaki taleptir.¹⁸

III. “Uygunluk” Kriterinin Ortaya Çıkışı ve Dayanakları

Demokratik teoride bir demokrasinin erdemleri ve yaşama kabiliyetinin onun örgütlü hayatının (derneklerle ilgili) gürbüzlüğüne bağlı olduğunu savunan Tocqueville’in görüşü etrafında dikkate değer bir konsensüs gelişmiştir.¹⁹ Bu konsensüs kaynağını devletlerin ve piyasaların ortak kararlar alma ve ortak eylemler düzenleme anlamındaki sınırlarının yeniden fark edilmesinde bulmaktadır.²⁰ Dernekler kamusal alanı desteklemek ve temsil edilmesini sağlayarak, yurttaşların erdemlerini işleyerek geliştirmek ve alternatif yönetim şekilleri sağlamaya kadar değişik yollarda çözümler vadeder. Kurumlar uygun tasarlandığında, konsensüse göre, dernekler, liberal demokratik süreçlerin sosyal cevherini sağlar, piyasaların tam olarak işleyişini sigortalar ve devlet veya piyasa başarısız olduğunda karşı koyma imkanları ve alternatifler sağlar. Bunların da ötesinde,

örgütlü hayat; çok yüzü olduğunda ve kimlikler, topluluklar, değişik bölgeler ve diğer potansiyel bölünmeleri /ayrışmaları içerdiğinde, çoklu ama idare edilebilir uyumsuzlukların içeriğinde yer alan enerji dolu yaratıcılık ve çeşitliliği kazanmak için, çoğulcu toplumlara gerekli olan araçları sağlayan yoğun bir altyapı hazırlar.²¹

Çağımızın rejimi olarak kendine tartışılmaz bir yer edinmiş olan liberal demokrasinin liberalizmle olan bağları çok derinlerdedir. Rakipsizliğini ispatlayan ve varlığını kaçınılmaz olarak ortaya koyan “demokrasi uygarlığı”nın gerçek özünü liberal değerler oluşturur.²² Bu yaklaşımdan doğal olarak demokrasi ve liberalizm ilişkisinin mükemmel olduğu düşüncesini çıkarmak mümkündür. Ama demokrasiyi anlamlandırmaya her zaman liberalizmden başlamayan, hatta liberalizmin demokrasiye zarar verdiğini öne süren çok farklı yaklaşımlar ve düşünceler olduğunu unutmamak gerekir.²³

Halk kontrolü ve siyasi eşitlik demokrasinin çekirdek ilkeleridir.²⁴ Bu ilkeler ancak, herkesin politikalar hakkında eşit ve etkili konuşma hakkı olan küçük grup ve derneklerde neredeyse tam olarak gerçekleştirilebilir. Daha

geniş organizasyonlarda, özellikle bütün toplum düzeyinde, karar almanın kendisi üzerinde değil, karar alıcılar üzerinde kontrol uygulandığı derecede demokrasi gerçekleşir.²⁵ Buradan şu noktaya geliyoruz: Demokratik toplumun önemli bir kriteri ondaki örgütlü hayatın içsel olarak demokratik olması gereğidir.²⁶ Tıpkı siyasi eşitliğin uygulamada gerçekleştirilmesi için demokratik toplumun sosyo-ekonomik şartlarını sağlaması gerektiği gibi.²⁷ Burada “uygunluk” kriteri dikkat çekmektedir. Bu iki ilkedeki (halk kontrolü ve siyasi eşitlik) yola çıkarak, demokrasinin ortak karara katılmak için etkili eşit hak gerektirdiğini söylemek mümkündür.²⁸ Ancak eşitsizliğin kaçınılmaz olduğu görüşü, bu gerekliliği anlamsızlaştırmaktadır.

Gülbüz bir örgütlü hayat, demokratik vatandaşlığın kapasitesini ve içeriğini şekillendirirken ve derinleştirirken, hayatın daha çok alanında daha çok demokrasiyi mümkün kılar. Son olarak, dernekler, politik eşitliği desteklemek adına paranın ve gücün varolan dağılımına tasvip edilmeyen görüşler için araçlar vadeder.²⁹ Gerçi liberal demokrasinin en çok eleştiri aldığı alanlardan biri burasıdır. Bu vaatlerin gerçekleştirilmediği veya gerçekleştirilemediği savunulmaktadır. Bu nedenle

onaylanmayan bazı görüşlerin çıkışı bulamadığı³⁰ söylenmektedir ve aşırı uçların bu nedenle artabileceği savunulabilir. Burada “uygunluk” kriteri, eşitsizliğin kaçınılmaz sonucu olan “çoğulculuk”la karşı karşıya kalmaktadır.

Gönüllü gruplar çok önemli değerlerin kaynağıdır, ama modern liberal demokrasilerin karakteristik sorunlarının çözümü için sihirli bir formül değildir³¹ ve onların bazı uygulamalarından, örgütlenme özgürlüğünün sadık savunucuları, bütün yurttaşların eşit onursal değerde olmasına özen de gösterse, kaçınılmaz sorunlar doğar.³²

Mouffe’ye göre siyasi liberalizm, hukukun egemenliği, güçler ayrımı, bireysel haklar ve halk egemenliğine dayalı demokratik gelenektir. Burada modern liberal demokrasiyi farklı kılan en önemli yapısal nokta çoğulculuktur. Liberal bir toplumda görülen İyi kavrayışlarının çeşitliliği olgusu çoğulculuktan temel alır. Böylece ihtilafın ve bölünmenin meşrulaştırıldığını görürüz; böylece bireysel özgürlük ve herkes için eşit özgürlüğün benimsenmesi söz konusu olur. Bölünmenin meşrulaştırılması çoğulculuğun kabulü demektir ve modern demokrasilerin hayatiyeti için gerekli olan sosyal gerilimlerini

(17) Gutmann, s. 18.

(18) Gutmann, s. 18.

(19) Warren, s. 3.

(20) Warren, s. 3.

(21) Held, David (1996). *Models of Democracy*. 2nd ed. Stanford, CA: Stanford University Press, bölüm 6.

(22) Erdoğan, Mustafa. (1998). *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*. Yenilenmiş 2. bas. Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 1.

(23) Bulunabilecek bir çok eleştirden bir örnek: Barber’e göre liberalizm demokrasiye kötü hizmet eder ve bu yüzden demokrasi onunla bağlarını koparmalıdır. Özgürlük, adalet, eşitlik ve özerklik liberalizmin değil ortak yaşamın ve düşünmenin ürünleridir; yani onları demokrasi yaratır. İnsanlar birey olmak için karar alma sürecine katılmaktadırlar ve ancak o zaman birey olurlar, bu değerleri yaratırlar. Bkz. Benjamin Barber (1995). *Güçlü Demokrasi – Yeni Bir Çağ için Katılımcı Siyaset*. Çev: Mehmet Beşikçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 24. 25. Burada Dworkin’in özerklik görüşü ile paralellik vardır. Çünkü birey özerkliğini bulunduğu çevre içerisinde geliştirir. Aktızın ve bu konudaki yorumları için bkz. Tim Gray (1991). *Freedom*. Singapore: Macmillan Ltd., s. 101.

(24) Beetham, David. (1999). *Democracy and Human Rights*. Malden, MA: Polity Press, s. 5.

(25) Beetham, s. 5.

(26) Rosenblum’un uygunluk mantığına karşı gelirken belirttiği önemli noktalardan biridir ve buna da katılmaz. Çünkü bu durumun denetlenemeyeceğini savunur. Bkz. Rosenblum, s. 36-37. Aynı şekilde DeMarneffe de, mesela tüm sivil demokrasilerin içsel olarak özgürlükçü ve demokratik olmalarının gerekmediğini savunur. Bkz. DeMarneffe, Peter. s. 145-173; Gutmann da aynı fikirdedir, bkz. Gutmann, s. 21.

(27) Beetham, s. 5.

(28) Hayland, L. (1995). *Democratic Theory*. Manchester: Manchester Univ. Press, s. 67; Beetham, s. 5.

(29) Warren, s. 3.

(30) Chambers, S., Kopstein, J. (2001). *Bad Civil Society*. *Political Theory*. Vol. 29, Issue 6, ss. 837-865, s. 859-860.

(31) Galston, William A. (2000). *Book Review: Freedom of Association*. *American Political Science Review*. Vol. 94, Issue 4, s. 929.

(32) Galston, s. 929.

boşaltabilmelerinde önemlidir.³³ Ancak meşrulaştırılan ihtilaf ve bölünme; demokratik değerlere "uygunluk" anlamında bir ayrı düşme demektir.

IV. "Uygunluk" un İmkansızlığı

Liberal yaklaşım, dernek özgürlüğü üzerindeki vurgusu ile ayırddedici bir konumdadır. Dernek özgürlüğü, sonuç olarak *ahlaki özerklik* ve bireyin önceliğini hedefleyen liberal çaba tarafından haklı çıkarılır.³⁴ Rosenblum, bu konudaki çalışmaları ile dikkat çeken bir filozoftur. Rawls'la çatışan bazı görüşleri özellikle *çoğulcu* yaklaşımı benimsemesinden doğar ve provokatif olarak değerlendirilebilir. Ona göre, bireyselliğin ahlaki boyutlarını şekillendirmedeki etkilerinin *belirsizliği* nedeniyle, derneklere *kesinlikle* değer vermek gerekir. Demokratik yaklaşım, dernekler üzerindeki çalışmalarında, Tocqueville'in derneklerin demokratik etkileri üzerinde odaklanan öncülüğünden temel almaktadır. Bu yaklaşıma katkıda bulunanlar, derneklere gittikçe daha fazla ve *yeni demokratik beklentiler* yüklemektedirler. Demokratik yaklaşımın "uygunluk" arzulayan anlayışını gören Warren, bu beklentilerin demokrasi için birer ihtiyaç olduğunu ama aynı zamanda demokrasinin, yaşamsal ortamın demokratik sonuçlarını karmalaştırma ve genişletmede de derneklere ihtiyacı olduğunu savunur.³⁵

Oysa Rosenblum, derneklerin gittikçe marjinalleştiğine katılmakla birlikte, bunu takip eden yorumlarında bi-

raz provokatif bir bakış açısını savunmaktadır. Sonuçta sivil toplumun günümüz batı demokrasilerinde içinde bulunduğu durum hakkında çok daha iyimser çıkarımlara ulaşmaktadır.³⁶ Rosenblum'u takip ederek toplumsal gruplara yeni ve daha dar bir politik yaklaşımla bakmak ve sivil toplumun içinde bulunduğu durum hakkında daha iyimser yargılara ulaşmak mümkündür.

Rosenblum'a göre, dernekleri yalnızca *sivik erdem* için yaptıklarıyla değil bireysel üyeleri için yaptıklarıyla da değerlendirmeliyiz. Ona göre, grup türlerinin tamamı (dini gruplar, şirketler, ev sahipleri derneği, gizli topluluklar, ırksal veya kültürel kimliğe ilişkin gruplar, dini cemaat grupları ve hatta paramiliter gruplar bile) derin psikolojik ve ahlaki ihtiyaçlarla doludur. Bu durumun anlaşılmasını olmasının, bunların sosyal etkisinin *gereksizce korkuya neden olan (alarmist)* bir görüşe katkıda bulunmuş olduğunu savunur. Örneğin, aşırı uçlardaki gruplar belirli antisosyal amaçlara sahip olmalarına rağmen; insanlarla ilişki kuramayan yapayalnız kişiler olarak çok daha tehlikeli olabilecek bireyleri engellerler. Rosenblum, küçük *destek gruplarının* hızla büyümesini de ele alır. Ona göre dini cemaat grupları ve kendine-yardım grupları gibi *ahlaki destek* grupları, bazı yazarların ortadan kaybolmaya başladığını iddia ettikleri sosyal güveni tesis etmeye yardım ederler. Rosenblum pratik ve ilkesel gerekçe-

lerle, liberal demokrasilerin önde gelen bir örneği olan Amerikan demokrasisinin çok daha geniş dernek özgürlüğüne izin vermesi gerektiği sonucuna varır. Rosenblum, sonuçta en sade haliyle demokratik bir toplumda, insanların kendisiyle aynı düşünce veya inanışa sahip herkesle dernek kurabilmesini savunur. Derneklerin üye alımındaki sınırlamalarında asıl dikkat çekmesi gereken nokta burada yaratılan izolasyon ve yabancılaşma (anomie)dir, bunlar liberal demokrasi için daha çok sorun demektir.

Bunlarla birlikte, Rosenblum, özgürlüğün bir bedeli olduğunu kabul eder. Bununla bağlantılı olarak, bazı grupların baskıcı ve hatta suça eğilimli bile olabileceğini hatırlatır. Bu nedenlerle liberal demokrasinin, bireylerin dernekten ayrılma özgürlüklerini koruma ve kesin kılmak için neler yapması gerektiğini açıklar. Rosenblum, böylece çağdaş sosyal ve siyasi tartışmadaki önemli bir konuya çıkış kapısı açmaya ve *çoğulculuğun ahlaki kullanımları*³⁷ hakkında orijinal bir siyaset teorisi üretmeye çalışır.

Derneklerin "uygunluk" anlayışı ile ele alınmasına karşı çıkan Yael Tamir, özgür toplumdaki örgütlü hayatın her zaman liberal demokratik kuraları ve uygulamaları desteklemediğini ve desteklemesi gerektiğini belirtir.³⁸ Rosenblum gibi çoğulculuğu destekler ama buna rağmen, devletin sivil topluma katılımlar hakkında çok dikkatli olması gerektiğini savunur. Halbuki devletin müdahalesine tamamıyla

karşı olan Kateb³⁹ ve Rosenblum gibi teorisyenler de vardır. Bu nedenle Kateb ABD Anayasa Hukukunda yaşanan çok daha dikkat çekici şekilde ve açıkça dernek özgürlüğünü savunur. Çünkü, Kateb, bireysel özgürlükle dernek arasında doğrudan bir bağlantı kurar. Müdahale bir noktada kabul edilir ama o da yalnızca prosedürel bir gerek olarak. Tamir'e göre, devlet tüm bireylerin derneklere üye olma ve üyelikten ayrılma hakkını tam olarak sağlamalıdır⁴⁰, fakat bu durum devletin, sivil derneklerin içsel yaşamına, üretken bir şekilde katılabilme yeteneğinin abartılması şeklinde gerçekleşmemelidir.

V. Rawls'un Dernek Özgürlüğü Anlayışı ve Buna Yönelik Eleştiriler

Rawls, temel haklar arasında dernek özgürlüğünü belirtirken, ülkesi ABD'nin Anayasasında bunu göremeyiz, bu hak kenarda kalmıştır. Bu noktada ABD'de ciddi bir tartışma konusudur. Rosenblum ve Kymlicka gibi filozoflar *çoğulcu* yaklaşımları ile Rawls'la açılan eşitlikçi yolda farklı bir çıkış bulmuş liberallerdir ama özellikle Rosenblum'un provokatif yaklaşımına dikkat çekmek gerekir. Aşağıda bu konu detaylı olarak ele alınacaktır.

Liberal teori, neredeyse Rawls'la örgütlü hayatı *yeniden* keşfetmiştir. Rawls, artık bir klasik olan *Bir Adalet Teorisi* adlı kitabında derneklerin moral etkileri hakkında duyduğu umudu ortaya koymuş ve dernek özgürlüğünü belirlediği temel özgürlükler arasında saymıştır.⁴¹ Ama bu görüşleri, yakın

(33) Mouffé, Chantal, (1999). *Demokrasi, İktidar ve Siyasal Düzen*. Seyla Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Çev: Zeynep Gürata, Cem Gürsel. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı-WALD içinde, s. 347-348.

(34) Warren, s. 25.

(35) Warren, s. 27.

(36) Rosenblum, s. 4.

(37) Rosenblum, Bölüm 2.

(38) Tamir, Yael. (1998). *Revisiting the Civic Sphere*. Gutmann (Ed.) içinde, s. 214-238.

(39) Kateb, s. 35-63.

(40) Tamir, s. 216.

(41) Rawls, John. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge MA: Harvard University Press. s. 462-72.

döneme kadar, çok nadir olarak dikkat çekebilmiştir.⁴² ABD Anayasasında doğrudan düzenlenmemiş olan dernek özgürlüğüne de ancak son dönemlerdeki gelişmelerle⁴³ dikkat çekilebilmiştir ki, bu durum; dernek özgürlüğünü asli bir değer olarak gören liberal teoriyle bağdaşmaz.

Şu geleneksel liberal soru Rawls'un son yapıtlarındaki yeni çözüm arayışlarının nedeni olmuştur: İyi'ye ilişkin farklı kavrayışları olan bireylerin barış içinde yaşamaları nasıl sağlanabilir?⁴⁴ Uzun yıllar yanıtlar liberal yansızlık ilkesinin⁴⁵ üzerine kuruluken, Rawls bu ilkeye karşı çıkmıştır.⁴⁶

Rawls' a göre anayasal bir konsensüste örgütlenme hakkını da içine alan bazı temel hak ve özgürlükler üzerinde görüş birliği olmakla birlikte, liberal ilkeleri savunanlar arasında bu hak ve özgürlüklerin içeriği ve sınırları konusunda görüş ayrılığı vardır.⁴⁷ Rawls çoğulculuğa önem verse de, toplumsal yaşamı adaletin iki ilkesine, yani toplumsal çıkarlardan bir *bilmezlik perdesiyle* soyutlanan salt siyasal düşünceye dayanan bir sözleşmeye göre kurma eğilimindedir. Siyasal düzenin toplumsal çıkarlardan ve kültürel

inançlardan soyutlanması varolan dünyada genel geçer şekilde işleyemez. Touraine'e göre, bu yaklaşımın temelinde Rawls, siyasal aktörlerin rasyonel, dolayısıyla ılımlı ve hoşgörülü olduğunu varsayar. Burada Touraine, Rawls'dan daha farklı bir yaklaşımdadır. Touraine, araçsal rasyonellikle kültürel kimliklerin birbirinden ayrıldığına ısrarlıdır. Ona göre: "Demokrasi bu ayrılmayı sınırlamanın hatta indirgenmenin tek olası yoludur. Ama demokrasi gücünü rasyonel bir oluşundan değil, bir takım çıkarlar ve değerler adına iktidarlara karşı savaşımdan alır. Demokrasinin alanı ne dingindir ne de rasyonel; gerilim ve çatışmalarla, seferberlik ve iç savaşlarla doludur, çünkü iktidarlar devamlı demokrasinin alanının dışına çıkma eğilimindedir."⁴⁸

Rawls' un kuramına göre, özgür ve eşit kişiler olarak yurttaşlar aynı İyi'leri isterler, çünkü onların İyi kavrayışları :-(İ)çerikleri ne kadar farklı olsa da- "ilerlemeleri açısından kabaca aynı ilksel İyi'leri, yani aynı temel hakları, özgürlükleri, fırsatları ve gelir ile refah gibi aynı pratik amaçları gerektirir, bütün bunları da aynı toplumsal önsaygı temelleri destekler."⁴⁹ Bu yüzden, Chantal Mouffe'ye göre, söz

konusu ilksel İyi'lerin dağılımı sorusunun yanıtı bir kez bulunduğu, siyasal alanda daha önce var olan rekabet yok olur.⁵⁰

Mouffe'ye göre, Rawls'un siyasal liberalizmi insan ilişkilerinde var olan *belirlenemezlik* ögesini ortadan kaldırmaya çalışır. Bu, adalete ilişkin *rasyonel görüşbirliği* aracılığıyla⁵¹, karşıtlığın, şiddetin, iktidarın ve bastırmanın yok olduğu bir toplum olarak iyi örgütü bir toplumun gerçekleşmesi ile olacaktır.⁵² Yani, liberal demokrasinin rasyonalist savunusu, evrensel olanın anlamını tanımlamak istemekle totalitarizmde eleştirdiği yanlısın aynısını yapmaktadır: Demokratik belirsizliğin yadsınması ve evrensel verili bir özgürlük ile özdeşleştirilmesi.⁵³ Halbuki *belirlenemezliğin* ve karar verme olanlığının özgürlük ve çoğulculuğun koşulu olduğu unutulmamalıdır.⁵⁴

Rosenblum'un Rawls' a yönelik eleştirileri Mouffe ile benzerdir. Eğer Rosenblum, kendisi Rawls gibi liberal demokrasinin tamamıyla detaylı teorik bir tanımlı yapmaya başlasaydı, ideal bir teorinin *rasyonel olmayan çoğulculukla* nasıl uyuşabileceği ve adaletin kamusal ilkelerine ilişkin bir vaadi paylaşmayan grupların teorik statüsü üzerinde yoğunlaşacağını belirtir. Gömüllü derneklerle başlayan ve dernek

özgürlüğünün detaylı bir tanımına ulaşmaya çalışan bir açıklamayı; *rasyonel çoğulculuk* veya *karşılıklık* gibi ilkelere yönelik vaaddan türeyen kınamalardan başlamaya ve onları gruplara uygulamaya tercih edeceğini belirtir.⁵⁵

VI. Sonuç

Liberal düşüncenin, "müdahale edilmeme", "sınırlanmama" olarak yorumlanabilecek "negatif özgürlük anlayışı", devlet müdahalesine karşıdır. Bazı liberallere göre, bu müdahale, özgürlüğü arttırdığı gerekçesiyle haklı gösterilemez.⁵⁶ Devlet müdahalesi hakkaniyet, adalet, *eşitlik* gibi gerekçelere dayanabilirse de *eşitliği artırsa* da veya hakkaniyeti sağlasa da bu tip tedbirler *özgürlük kaybına* yol açar.⁵⁷ Marneffe, hem eşitlik gerekçesine hem de paternalistik gerekçeye dayanarak iktidar tarafından yapılan sınırlamaları ahlaka aykırı bulur. Çünkü bu iki gerekçeyi de doğru bulmaz. Dernek özgürlüğünü bunlara dayanarak ahlaka aykırı olarak sınırlayan iktidarın anlayışında aslında dernek özgürlüğünün her şeklini yasaklamının yanlış olmayacağını savunur.

Dernek özgürlüğü söylendiği gibi, çok değerli olmakla birlikte, gerçekte bireylere İyi bir hayat yaşama fırsatı sağlamak ve adil bir toplum oluşturmak için gereklidir. Bu hakkın kulla-

(42) Warren, s. 9.

(43) Bu konudaki davalardan son yıllarda en dikkat çeken ve tartışılanı: *BOY SCOUTS OF AMERICA V. DALE* (199-699) 530 U.S. 640 (2000). Bu davada Yüksek Mahkeme eşcinsel olduğu ortaya çıkan üyenin izci derneğinden çıkarılmasını derneğin özgürlüğünü korumak anlamında yerinde olduğuna karar vermiştir.

(44) Rawls' a göre siyasal liberalizm bu sorunu şöyle dile getirebilir: "Zaman içinde, niakul dinsel, felsefi ve ahlaki öğretilerin aralarında derin bir bölünme yarattığı özgür ve eşit yurttaşlardan oluşmuş adil bir toplumun var olabilmeye nasıl mümkündür?" Bkz. John Rawls (1993). *Political Liberalism*. NY: Columbia University Press. s. xviii.

(45) Genellikle benimsenen demokrasi görüşü, yani demokrasinin özel herhangi bir değerler sistemi karşısında yansız bir usul biçimi, kamusal kararlar almak için salt bir yöntem olduğu görüşü buradan doğmuştur. Bkz. Mouffe, s. 352.

(46) Mouffe, s. 352.

(47) Rawls (1993), s. 159.

(48) Touraine, A. (2004). *Demokrasi Nedir?*. 4. bas. Çev: Olcay Kunal. İstanbul: YKY s. 179.

(49) Rawls (1993), s. 180.

(50) Mouffe, s. 358.

(51) "Demokratik bir toplumda adalet sorununa rasyonel, kesin bir çözüm getirilebileceğini varsaymak tehlikelidir. Bu modern demokrasinin oluşturucu bir alanı olan adalet ve hukuk alanı arasındaki boşluğun kapanması demektir. Modern çoğulcu demokrasi, başka herhangi bir rejim gibi, bir iktidar ilişkileri sistemi oluşturur ve kendisine yönelik demokratik meydan okuyuşu rasyonelliğin yardımıyla meşruiyet dışına itmesi kabul edilemez." Bkz. Mouffe, s. 360.

(52) Mouffe, s. 359.

(53) Mouffe, s. s. 360.

(54) Mouffe, s. 362.

(55) Rosenblum, s. 18-19.

(56) Barry, Norman P. (1995). *An Introduction to Modern Political Theory*. 3rd ed. London: MacMillan. s. 203.

(57) Erdoğan, s.23.

nılmasına ilişkin her örnek, bu nedenle ahlaki veya anayasal bir hak olarak talep edilebilir. Daha genel olarak, benzeri şeyler bireysel özgürlükler hakkında söylenebilir. Özgürlük iyi hayat yaşamak için gereklidir.⁵⁸ Ancak, ahlaki veya anayasal bir hakkın düzeyine ilişkin bundan başka nitelik olmaksızın, onu yüceltmek yanlış yola sevkedici olabilir.⁵⁹ Başlangıçta umulmayan sınırsız taleplerle karşılaşmak mümkündür.

Dernek özgürlüğü, siyasi gerekçelerle aslında keyfi olarak sınırlandırılabilirdiği dönemler hariç, sınırlama konusu olmamak yönünde toplumsal istekle desteklenen bir özgürlüktür. Özgürlüklerin sınırlandırılmasının genel nedenlerine göz attığımızda, eşitlik ilkesi ve paternalizme dayanarak yapılan sınırlama-

larla karşılaşırız. Paternalistik sınırlama, “uygunluk” kriteriminin bir uzantısı olarak değerlendirilir ve bu nedenle kabul edilemez. Peki bu özgürlük nasıl sınırlanabilir. Bu sınırlamaların yanlış bulunduğu anlayışı tüm dernekleri kapsar mı? Devletin *bazı belirli* temel özgürlükleri sınırlamasını engelleyen bir *ahlaki hak* vardır. Yani, devletin *bazı belirli nedenlerle* bir temel özgürlüğü sınırlaması *ahlaken* doğru değildir.⁶⁰ Ama bütün bunları devletin hiç bir nedenle özgürlüğü sınırlayamayacağı anlamında alamayız. Eğer genel haklar kategorisinde dernek özgürlüğünün devletçe sınırlandırılması söz konusu ise, bu özgürlüğün sınırlandırılmasına karşı bir *özel ahlaki hak* vardır.⁶¹ Sorun bu özel ahlaki hakları belirlemekte yatmaktadır.

(58) Mill, J. Stuart. (1988). *Hürriyet*. Çev: M. Osman Dostel. İstanbul: MEB Yayınları. s. 22.

(59) Gutmann, s. 7.

(60) DeMarneffe, s. 146.

(61) DeMarneffe, s. 147.